

הליברליזם בישראל תולדותיו, בעיותיו, עתידותיו

מנחם (מני) מאוטנר
אוניברסיטת תל-אביב, 2019 | עמ' 479

מושגי יסוד כ"דמוקרטיה" ו"זכויות", אף הם קורבנותיו של האופורטוניזם ההגותי הזה. אולם נדמה שאין כמוהו סובל מכך. אפשר להתלבט עד כמה תהליך הזדהמותם של מושגי היסוד הפוליטיים שלנו הוא תוצאה של זדון והטעיה, ועד כמה, מנגד, הוא פרי כישלון פילוסופי, הנובע מצורך (מודע או לא מודע) להגיע להרמוניה בין מה שאנו מאמינים בו לבין הרעיונות שהורגלנו לחשוב אותם כנכונים. כך או כך, הפילוסופיה הפוליטית בעולם המערבי נמצאת במשבר של סטגנציה ממארת.

המבקש למצוא מזור למצב זה בספרו החדש של מני מאוטנר צפוי לאכזבה. מאוטנר אינו קטלא קניא. הוא ודאי מומחה בתחומו. אין ספק שהוא מן התמים ולא מן הזדים. ובכל זאת הוא מצטרף אל המערפלים והמסמסים – שכן כל החטאים (זדונות או שגגות) שהזכרנו מאפיינים גם את הקטעים בספר זה הדנים בליברליזם כמושג פילוסופי.

כרבים, מאוטנר מייצר הבחנות מדומות בין "סוגי" ליברליזם שונים, שסופם

מהו ליברליזם? הנה לכם צרה. שאלה זו היא כנראה אחת השאלות החשובות ביותר בפילוסופיה מדינית; ויותר ממה שהיא חשובה, היא מתסכלת ומייאשת. מייאשת, שכן הסיכוי שנוכה לראות לה תשובה ראויה ומוסכמת נדמה כאפסי. ומתסכלת, שכן אין שום סיבה עקרונית לקושי להגדיר את הליברליזם באופן מספק ונהיר.

הצרה הצרורה שבהגדרת הליברליזם אינה מורכבות הבעיה, אלא עיקשותם וחוסר נכונותם של האנשים להניח לה להיות פשוטה. שכן הליברליזם במאה העשרים-ואחת (וכבר משלהי המאה העשרים), יותר משהוא מושג פילוסופי, הוא מותג אידיאולוגי, שכל המבקש לבוא בקהל – שלא לומר לנצח על הקהל – מתאמץ להתהדר בו. כך יוצא, שרבים רבים, פוליטיקאים, דמוגוגים וכן, אף אקדמאים – וודאי בצידו השמאלי של המפה – מעוותים, מסלפים, "מפרשים מחדש" ו"מפתחים" את הליברליזם כדי שיזוהה עם עמדותיהם.

גורל זה אינו נחלתו של הליברליזם בלבד;

פותח במסגרת מדינות לאום, ובמקורו נתמך בעיקר בידי עקרונות תאולוגיים או פסבדו-תאולוגיים השואלים מן הדת. ועם זאת, מאוטנר מצביע על דינמיקה שבה נסיבות הקיום הישראלי – בעיקר “הכיבוש” – מעמידים חייץ בין לאומיות לליברליזם (גם אם שלא בצדק), ודוחקים בישראלים לראותם כבאים אחד על חשבון האחר. ניתוח זה לוקה באופנים מסוימים, אך יש בו גרעין שכדאי להתעכב עליו.

חלקו השלישי של הספר (“עתידותיו”) עוסק בניסיון לגבש ליברליזם ישראלי חדש, שסביבו ניתן יהיה ליצור קונצנזוס מועיל רחב. כאמור, מאוטנר, למרבה הצער, אינו מצליח להביא בשורה, ובסופו של יום הוא מציע נוסחה אלכימית חדשה שתעודתה להפוך ליברליזם לסוציאליזם רך (יחליט הקורא מה מהם הבדיל ומה הזהב). אך הוא מחדש בדגש הרב שהוא נותן על החשיבות שבהרחבת המעגלים הליברליים; בראש ובראשונה בפניה לרכיבים בציונות הדתית אשר עשויים להיות שותפים פוטנציאליים.

כתיבתו של מאוטנר אינה מן הסדורות ביותר. עריכה טובה הייתה יכולה לחסוך מהקורא כרבע מנפחו של הספר, הסובל מחזרתיות מה ופיזור טיעונים, ולהעמיד טיעונים מהודקים יותר. אך עם כל חסרונותיו, המחקר שבבסיס הספר יסודי, ניתוחי המקרים המשפטיים מאירי עיניים, וההוגנות האינטלקטואלית של מאוטנר כלפי יריביו היא נקודה מאירה בשיח שאנו מורגלים בו.

א”ש

החפפה בין המושג ליברליזם לבין תפיסה אחרת שמבקשים לזהות עימה. מאוטנר מחדש את מושג “הליברליזם של השגשוג”, שאינו אלא מתן אצטלת “ליברליזם” לסוציאל-דמוקרטיה. הגדרה זו מופיעה לקראת סוף החיבור, ועד לשלב זה המושג ליברליזם מתנהג בצורה נזילה למדי: לעתים מוקדו זכויות פרט, לעתים טיפול בבעיות הקיום החומרי של השכבות החלשות וכיוצא באלו.

עם זאת, מי שיצליח את כמעט 500 עמודיו של הספר לא יצא בידיים ריקות. רחוק מכך. הספר שזור בדיונים מעניינים, יסודיים, מקוריים ומעוררי מחשבה.

חלקו הראשון של הספר (“תולדותיו”) בוחן את תולדות הליברליזם בישראל. כמקובל בשיח העכשווי, שבו עולמו של הליברליזם צר כעולם המשפט, חלק זה מתמקד לחלוטין בפעילות בית המשפט העליון. מאוטנר פורש באופן יסודי את תולדות המהפכה החוקתית ואת הביקורת עליה, ומבקר גם את האופן שבו מקדמיה עסקו בדה-לגיטימציה חריפה של כל ביקורת ציבורית עליה. הוא אף מציע תזה מעניינת על כך שהמעבר של בג”ץ לקידום זכויות אדם באמצעות משפט חוקתי, במקום באמצעות משפט מנהלי, רק הזיק לקידום זכויות האדם בישראל.

החלקו השני (“בעיותיו”) עוסק בסיבות לכך שהליברליזם בישראל מתקשה לשמור על כוחו. צירו של הדיון (כמו גם של הספר כולו) הוא המתח בין ליברליזם לבין לאומיות ודתיות. די בידיעה שטחית של ההיסטוריה של הליברליזם כדי לדעת שזו סתירה מדומה: הליברליזם

הכוכבים לא רימו

כוכבים בחוץ מאת
נתן אלתרמן - קריאה
מחדש

דן מירון, אריאל הירשפלד
עם עובד, תש"ף | 247 עמ'

בכתיבתם הקודמת. ובכל זאת, כל אחד מהם מקיף עתה את מכלול התגליות והפרשנויות המוכר שלו במסגרת מארגנת של טענת-על; ועמה, מטבע הדברים, גם חידושים קטנים, וקריאות נוספות, מאירות עיניים, בשירים ספציפיים.

כאמור, טיעוני העל משלימים זה את זה, ודוחים את צמד הדימויים שהזכרנו. מירון מופקד על הצד הרעיוני, התמטי, והירשפלד על המשמעות הנגזרת מן המוזיקה, אך הצדדים משתלבים יחדיו; הן משום שאצל אלתרמן משמעות וצורה חד הן, הן משום שיחד מוצאים מירון והירשפלד ב'כוכבים בחוץ' לוז אתי וציבורי עמוק במקום הגדרנות הבלתי-מחויבת שיוחסה לספר.

מירון טוען ש'כוכבים בחוץ', שיצא לאור בתחילת 1938, מבשר כבר את כתיבתו האתית-היסטורית-פוליטית העמוקה של אלתרמן ביצירתו הגדולה הבאה, 'שמחת עניים' (1941). בעיניו, כבר ספר טרום מלחמתי זה, החוגג את יפי העולם, מוקדש להתמודדות נפשית עם האיום מצד הנאצים, הפשיסטים והקומוניסטים על העולם החופשי, על התרבות המערבית ועל עם ישראל, ועם השחיקה הנפשית של החיים המודרניים הגורמת להמונים להשלים בשקט עם האיום או אף להיסחף אחר הפיתוי הטוטליטרי.

במרכז התזה של מירון נמצא הגוף ראשון רבים השכיח בשירי הספר, ואשר נהוג לראות בו מעין 'אני' מורחב. מירון מיטיב להראות כי 'אנחנו' זה הוא האדם הפשוט, תושב הפרוור, איש יום-הקטנות – הנתון לעצבות ולהרצת ראש מצד אחד, ולקריצתו המפתה של הפראי, הפרימיטיבי והאלים מצד אחר.

צמד חיבורים מאת דן מירון ואריאל הירשפלד על ספר שיריו הראשון של נתן אלתרמן 'כוכבים בחוץ' מופיע בכרך אחד. צמד מסות נרחבות המתמודדות בשני מהלכים, בשתי חזיתות משלימות, עם שני דימויים שהוצמדו ל'כוכבים בחוץ' מתוך קריאה שטחית (בשנים הסמוכות להופעתו) ואף מגמתית (כשדור משוררים חדש ביקש למצוא בקעה להתגדר בה) – דימויים שדבקו בו, וסימאו גם את עיניהם של קוראים מוקסמים מראות את העומק המוסרי שמאחורי היפעה המכשפת. הדימוי האחד: שירי הספר מתבצרים בעולם מומצא, ארכאי, מיופייף ואסקפיסטי. הדימוי השני: שמתכונת השקילה והחריזה ההדוקה של אלתרמן מונוטונית, מכאנית, רובוטית ומתחמקת מאתגור הקורא – ומתוך כך, שוב, מלאכותית, ארכאית, מיופייפת ואסקפיסטית.

מירון והירשפלד, מירון במיוחד, כתבו כבר רבות על שירת אלתרמן. מירון הוא בכיר הגווארדיה הוותיקה של חוקרי הספרות בישראל שהחלו לפעול בשנות החמישים ועודם פעילים; הירשפלד הוא מן הדמויות הבולטות והרהוטות בקרב חוקרי השירה העברית הצעירים ממירון וחבריו בשנות דור; שניהם ממוריו של כותב שורות אלה בימי לימודיו באוניברסיטה העברית – וחלק נכבד מרכיבי המסות שלהם מופיעים כבר

המסות סוחפות בקריאה, ולא רק מפני שמשובצים בהן נטיפי היופי המוחלט של הציטטות מן השירים. הן גם משכנעות; אך משהו בטוטליות של השכנוע העצמי שלהן, בכללנות של התזה, בעיקר אצל מירון, מזמין את איזונו הביקורתי, הדקדק כמלח, של הקורא הערני.

מירון, למשל, נשען על כרעי תרנגולת היסקיים (על כך העמידני אקי להב) בנסותו להוכיח שאלתרמן נתקף שתיקה יצירתית במשך כשנתיים שבהן דגר אצלו המהלך הנפשי שהוליד את 'כוכבים בחוץ', וכתב את הספר בסערה מהירה. בקיאותו המופלגת בשירים גרמה לו כנראה שלא לעיין בקונקורדנציה ל'כוכבים בחוץ' ולראות כי בניגוד לדבריו התואר 'חדש' דווקא מופיע בספר, וארבע פעמים. תקלה מזוהרת יותר אירעה להירשפלד כאשר מנה עם המקומות שיש בהם יחס של 2/3 גם יצירה שבה ספר יחס של 36/48 (3/4): טעות שאמור לגלות, אם לא הוא, כל עורך ומגיה היודע, כפי שידע אלתרמן מחבר השיר 'שפת הסרגל', וכפי שידע הירשפלד עצמו שהיטיב לפרש שיר זה במסתו, כי "לא פְּחוּת מִן הָרֵם בְּשִׁירִים / שְׁגָבוּ הַמְסָפֵר וְהָקוּ / בְּהַגוֹת בְּמַחֹת אֲדִירִים / שְׁעָמְלוּ הוֹמִיִּים פְּעוּגָב".

ובעיקר, מעבר לזוטות אלו, הקורא במהלכיהם המזהירים של מחברי הספר שלפנינו חזקה עליו שיזכור כי אלתרמן הוא המשורר המאולתר מן: שטעמים רבים ופירושים רבים, ולא רק אחד כולל, מתקיימים בשיריו בעת ובעונה אחת.

צ"א

הוא מזדהה איתו ועם פשטותו, מזהיר אותו מפני הפיתוי, וגם מלמד אותו איך לאהוב את היופי האחר, הלא אליים. את הניגון שעוד חוזר, את המראה הנושן, את היסודות הבלתי משתנים של הקיום האנושי. 'כוכבים בחוץ' השוקק, היפה מכל הספרים בשפה העברית, מתגלה, בקצרה, גם כקול-קורא שמרני.

את הקול הזה, קולו של האדם הנושף את חומו החי, האנושי, המשתנה, בעל הרצון החופשי, בתוך עולם חומרי וגם חברתי שאין בו נשמה, מוצא אריאל הירשפלד במוזיקה הייחודית של אלתרמן, ב'כוכבים בחוץ' וגם ביצירות שאחריו. שתי שכבות הוא מוצא שם, בניגוד גמור לטענותיהם של משמיצי אלתרמן, שתיים שההבדל ביניהן כהבדל בין שכבת הקצב לשכבת המלודיה ביצירה מוזיקלית: את קצב-השעון המחזורי של "הרמוניית העולם", ואת המהלך המתנגד, הפורע, הנושם, של ההפרעות המתוחכמות המושתלות במהלך המשקלי. בקריאתו בשירים מיטיב הירשפלד להראות איך הולמות שתי השכבות את אשר הן מבטאות בשירים מבחינת משמעות.

הירשפלד ממשיך ומוצא "מוזיקה דוממת" ביחסים המתמטיים הנסתרים הקיימים בין חלקיהן של יצירות אלתרמניות ארוכות; בייחוד שתיים שצורתן החיצונית עשרונית, 'שירי מכות מצרים' ו'שיר עשרה אחים' – שם הוא מוצא מהלך-נגד אירציונלי המבוסס על חלוקת שירים בנקודת ה-2/3 ועל "חתך-זהב". המחזוריות המכאנית של העולם מתגלה – בניתוח המוזיקלי, כמו כמובן בתוכני השירים – כמסגרת של יופי "קר", מתוכנן, שדווקא על רקעה ונגדה מתקיים המהלך השירי של אלתרמן.

מי זאת עולה

נשים בתורה על פי
הקבלה והחסידות

ניר מנוסי

מגיד, 2019 | 364 עמ'

הנשמות, או, מכיוון אחר, דרישת האותיות והמילים, מרחיבות עד מאוד את האפשרות להעמיק בחקרן של דמויות מן התורה, ולהטעין אותן במשמעויות. על כל אלה בא הגלגול החסידי של הקבלה, הנוטה להדגיש את תורת הנפש, ומוסיף את שלו. "תורת החסידות עניינה להפוך את ראשנו וליבנו ביחס לכל ההיררכיות המסורתיות – לאזן, לרכך ולהמתקן", כותב מנוסי בספרו שלפנינו. "היא לא עושה זאת דרך ביטולן של ההיררכיות הללו אלא דרך השלמתן: היא מצרפת להן היררכיה הפוכה, סמויה, שבה התחתון מתגלה כגבוה בשורשו מהעליון" (עמ' 230). זהו בעצם גלעין המהלך שהוא עושה בספר, בזכות אותה שוויוניות-מהותנית שמאפשרת לו הקבלה.

מנוסי מתגלה בספרו הנוכחי כאיש הנכון לארגון ידע זה ולהנחלתו. הוא מגיש לנו עיונים מקיפים, מפתיעים, לכידים ומתקבלים במידה רבה גם על הדעת השכלתנית. החשיבה הקבלית מתגלה כמעט כהיפוך הדימוי המקובל שלה: לא כממבו-ג'מבו שמגיע מכל דבר לכל דבר, אלא כארגז כלים של ניתוח, הבנה ותוספת-משמעות, שהדמיון היצירתי הוא דווקא מן האנליטיים שבכלים הכלולים בו.

כלי העיון הדרשניים והקבליים עלולים בקלות לשמש לפלפולי סרק ולדרשות המוכיחות את המבוקש בק"ץ קפיצות-דרך. מנוסי זהיר מאוד שלא ליפול כאן. שימוש במערכת הסמלים הקבלית עקבי. דרשות המילים הקבלית, בצלילים ובגימטריות ובאטימולוגיות, מתגלה אצלו, בזכות כישרון הכתיבה שלו, כמשחק מרהיב המכוון אל עומק האמת ואל חוכמתה של השפה. למה

תפיסת העולם הקבלית מרחיבה תופעה הקיימת בלשון העברית: היא מייחסת זכריות או נקביות לא רק למילים, אלא לכל תופעה. אך להבדיל מן המילים, בדרך כלל יש בתופעות בחינות זכריות ובחינות נקביות בעת ובעונה אחת, ומעטות הן המהויות הטהורות. כך, למשל, תנועה של צמיחה מלמטה כלפי מעלה היא נקבית, והיפוכה, הכתבה מלמעלה למטה, זכרית. המחזוריות בעולם נקבית, והכיוונית זכרית. תפקידי הזכרי והנקבי משלימים, ובדרך כלל אין האחד מתקיים בלי משנהו.

תפיסה זו היא "שוויונית" במובן שאין המין האחד נעלה על חברו, ולכל אחד סגולותיו, ובכל אחד נמצא גם משהו מן השני. ועם זאת, היא כמובן תפיסה "מהותנית" מאוד. כזו, היא מאפשרת התבוננות חדשה בדמויות הנשיות במקרא. נשות המקרא מעטות, ובדרך כלל הן בעלות תפקיד הנתפס כמשני, והמקרא נוטה לקמץ בפרטים לגביהן. ההסתכלות הקבלית, השוויונית-מהותנית-סימבולית, מחייבת את השלמת החסר. שהרי הבחינה הנקבית תופסת בה מחצית מן המרחב, ומפעפעת גם אל הדמויות הגבריות. משום כך, מובן מדוע בחר ניר מנוסי להתחיל את עיוניו הקבליים-חסידיים בדמויות מן המקרא דווקא מן הנשים.

מערכת ההסמלה הקבלית, וטכניקות דרשניות שהקבלה מאפשרת כגון גלגול

פסיכס אנשי

מבט פסיכולוגי על
הגוונים המרכיבים את
עוצמתו של עם ישראל

נטע ענבר-סבן

צמרת, 2019 | 351 עמ'

לסטיבן הוקינג יש ספר ושמו "התיאוריה של הכול". פרידריך ניטשה נתן לספרו "כה אמר זרתוסטרא" את כותרת המשנה "ספר לכל אחד ולאף אחד". ספרה של הפסיכולוגית הקלינית נטע ענבר-סבן אינו מכתיר את עצמו ככזה – אבל מתוך איזה יצר הסברה לאו-בריכוש, אולי מתוך איזו שלמותנות בשילוב תפיסת עולם הרמונית שבה הכול קשור, היא כתבה את התיאוריה של הכול. מתוך כך היא מגישה ספר שיעניין כל אחד בשפע המידע הכלול בו אך לא יעניין אף אחד כמכלול.

מושג היסוד בספר הוא "להקה", כלומר קבוצה אנושית בכל גודל, מחבורה או משפחה עד עם, שיש בין חבריה יחסים של סולידריות ושל תלות הדדית. האדם הוא כידוע יצור חברתי, ואיש אינו יכול לספק לבדו את כל צורכי עצמו, ודאי לא להגיע להישגים. כמודגש בכותרת הספר, הלהקה מאפשרת גם את ייחודם האישי של הפרטים ואת קיומם של גוונים משלימים בתוכה.

מבין התיאוריות הפסיכולוגיות, גישתו הפסיכואנליטית של קרל יונג יעילה במיוחד להסברת הדינמיקה שבין הפרט ללהקה ובין היחיד לאומה, עם כל הספקולטיביות שיש בה, ולו מפני שהיא מתמקדת ב"לא מודע הקולקטיבי". המחברת מגיעה מבית המדרש הזה, ולצידו פוקדת את בית המדרש היהודי.

ניגרע, שואלות בנות צלפחד, איש צל הפחד, הצלף האחד, ומנוסי ממהר לחבר גריעה לערגה ולתחושת גירעון. מרים הנביאה קשורה למים, גם כשהם מרים, ותמר, הצנועה-הנועזת, יש בה מן התם ומן המר-המורד, המתקן.

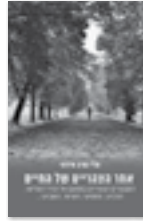
אך לא מאנקדוטות ומשחקי מילים מזדמנים עשוי הספר, אלא ממהלך עקרוני. ביסוד מהלך זה כפילות של שתי בחינות, מעבר לכפילות הזכר-נקבה שהזכרנו. שתי דמויות-אישה עקרוניות מלוות את הספר מראש עד סוף, אחת רוחנית ואחת ארצית; אבחנה המתחילה באבחנה הקבלית בין חוה הראשונה, הרוחנית, שהפכה ללילית אחרי שנמצאה "גדולה" על אדם, לבין חוה השנייה, אם כל חי. השתיים מתרוצצות בקרבן של נשים מסוימות, או מגולמות בצמדי נשים כגון לאה ורחל.

הנשיות נתפסת אפוא כבעלת מהות כפולה, ונשות המקרא משמשות מעין מנסרה לעיון בכפילות זו ובאפשרויותיה. מתוך כך מציע המחבר, עיתים במוצהר ממש, בסיס רוחני עתיר דמיון לפמיניזם דתי מתון, השואף למימוש עצמי מרבי של האישה ולשיווי זכויות מתוך הכרה עמוקה בשוני בינה לבין האיש. אך חבל יהיה לתפוס את הספר רק ככזה: מעבר לכל העניין הנשי, הוא מציע עיוני מקרא מעמיקים שאשרי הגבר המקראי שיזכה בהם גם הוא.

צ"א

אחר הצהריים של החיים

טלי נתיב עירוני
פרדס, תשע"ט | 362 עמ'

כותרת המשנה של הספר, "המבוגרים הצעירים במסעם אל הגיל השלישי, הרביעי, החמישי, השישי, השביעי..." מספרת רבות על תוכנו ועל אופיו. המחברת, שכותבת את הספר בהתקרבה לגיל 70 ולהפיכתה לסבתא, מבקשת להעלות לדיון את השאלות הגדולות והאינטימיות שמטרידות את בני הגיל השלישי אך כמעט ואינן נידונות ביומיום שלנו. האם אנו מפחדים מהזקנה? ומהמוות? כיצד אנו מתמודדים עם פטירה של הורים? איזה תפקיד ממלאים האחים בחיינו? כיצד מתמרנים בין תפקידנו כהורים למבוגרים צעירים ובין תפקידנו כבנים להורים מזדקנים?

את מסע ההתבוננות הייחודי הזה עורכת המחברת עם קבוצה של בני גילה; כמעט כולם נולדו מיד אחרי השואה, בבתים נטולי סבא וסבתא ורוויי כוחות הישרדות. צילה הגדול של המלחמה ההיא, כמו גם של צמיחת המדינה הרכה, נלווה לשאלות הכלליות והאוניברסליות כל כך של מערכות יחסים, התמודדות עם פחד ורקמת סיפור חיים והמשכיות.

זהו ספר שאין בו מסקנה או אפילו מבנה ניכר. כמו כותרת המשנה שאינה סוגרת משפט, גם הטקסט של נתיב עירוני נראה לעתים כמין פוסט ארוך, שילוב של הגיגים, מכתמים, קטעי יומן אישי ושיחות עם חברים בני גילה. אך המאפיין המובהק בו הוא

אלה הם הכלים המשמשים אותה בניסיונה להסביר את עוצמתו של עם ישראל, את המשכיותו, את הצטיינותו ואת הישרדותו בתנאים שעמים אחרים חדלים להתקיים בשכמותם. כצפוי, היא מבליטה את המצוות והמנהגים ששמרו על הערבות ההדדית מחד גיסא ועל הניגודים הפנימיים המפריים מאידך גיסא, כגון מצוות הצדקה ומתנות העניים והאפשרות לענישה קולקטיבית, ומנגד תרבות המחלוקת לשם שמיים.

זהו חוט השני של הספר, אך סביבו מתלפפת אדרת עבה של כלים ושל נושאים המוסברים על ידיהם. הלוא כל נושא חברתי, פוליטי, משפטי תרבותי או פסיכולוגי נוגע להבנת הדינמיקה של היחיד והיחד. כך נוצר הספר-על-הכול של נטע ענבר-סבן, המתגלגל באלגנטיות נעימה ומרשימה בין תופעות ונושאים, גורף אחריו סחופת של מובאות ודוגמאות מן הגורן היהודי ומן היקב הישראלי, מהגת היונגיאנית ומהאסם הספרותי ומפרדסיהם של עוד הוגים ותיאורטיקנים ומחיה של המחברת. הרצאת הדברים בספר רהוטה ומושכת, והקריאה בו יכולה לשמש תחליף קולח, אם גם חלקי ואקלקטי, לקריאה סדורה באנציקלופדיה למדעי החברה.

צ"א

ממפעלו הלשוני של האיש. ועם זאת, אולי מפני שככלות הכול מדובר באדם יציב שחייו עברו עליו כפקיד ממשלתי בכיר ולא היו סוערים, ומשום שהיה משרת-ציבור אך לא איש-ציבור ורחק מהפוליטיקה, אין לספר ציר עלילתי מרכזי כמקובל בביוגרפיות פופולריות, והוא כתוב על פי חתכים נושאים ונקרא כדין וחשבון מעניין-ברובו.

ראובן אלקלעי נולד בירושלים ב-1906 ונפטר בה ב-1976. ילדותו בירושלים הענייה של שלהי ימי התורכים וראשית תקופת המנדט מתוארת בראשיתו של הספר; ילדות-ונועורים שעמדו בסימן חיבה עזה לשפות ופעילות לוחמנית בגדוד מגיני השפה העברית. כישוריו כמתרגם הקנו לו משרה במשרד העיתונות שפתחו שלטונות המנדט באמצע שנות העשרים. שם התקדם הצעיר המוכשר במהירות, והועמד בראש הלשכה, מתווך ליישוב העברי את דבר השלטונות ולשלטונות את הלכי הרוח ביישוב.

מפליא להיווכח כמה אמון נתנו הבריטים גם בשנות המאבק היישובי בספר הלבן בפקידים יהודים בכלל, ובציוני מוחצן כאלקלעי. הלה מצטייר בספר כמשרת נאמן למדי של שלטונות המנדט, ועם זאת כמי שניצל את קשריו במסדרונות השלטון כדי לרכך גזרות, לייצג את האינטרס היהודי, ולהזהיר את בני עמו מפני הפתעות לא נעימות.

בשנות מלחמת העולם השנייה מצא עצמו, במסגרת זו, מפעיל את הצנזורה הממשלתית. התחומים היו מטושטשים: העברי הנלהב אלקלעי הוביל החלטה כי הצנזורה תפסול סרטים עם תרגום עברי לא מקצועי. אומנם, ההחלטה לא יושמה. כן שימש אלקלעי מתוקף תפקידו מעין עורך

כנות גדולה, ויכולת נדירה להעלות במילים מפוכחות סוגיות שלעתיים נרתעים מהן, בלי לפחד מרגשות שליליים ובלי לייפות אותם – וכל זאת תוך אחיזה בתפיסת עולם אופטימית ושוחרת טוב.

י"ש

אוֹצֵר המילים

סיפור חייו של המילונאי
ראובן אלקלעי

סמדר ברק

ידיעות אחרונות והאקדמיה ללשון
העברית, 2020 | 295 עמ'

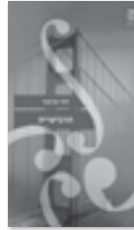
גם כשהאינטרנט זורם כשורה, ומילוני-רשת זמינים לי ופוטרים אותי מטורח החיפוש במילון המודפס נחלת העבר, אני טורח לא פעם להיעזר בחבריי השמנים, הירוקים-כחולים, שעל המדף הסמוך – המילון האנגלי-עברי והמילון העברי-אנגלי של ראובן אלקלעי. המילונים הממוחשבים לא משתווים להם לעושר, לדיוק, לריבוי אפשרויות ולעומק היסטורי; לא רק בתרגום הם מועילים, אלא גם בכתיבה בעברית מלכתחילה, להיזכרות במילים נרדפות ולהעשרת הביטוי. המילונים העבריים-עבריים הרגילים משתרכים אחרי הכולבו הדו-לשוני הדחוס הזה.

על כן שמחתי להזדמנות להתודע לאיש שמאחורי מפעל האדירים בעזרת הביוגרפיה שלו שהופיעה עתה. סמדר ברק, שכבר כתבה ביוגרפיה של מחדש העברית אהרן מזי"א, נטלה על עצמה את המשימה. הספר כתוב בחן רב, והוא גדוש באנקדוטות, בעובדות ממוסמכות, בדוגמאות וברשימות מועילות

יובב הוא יבבן, פתואל (כאבי הנביא יואל) הוא כינוי לאדם המתפתה בקלות, רבשקה הוא שיכור מועד, ובעור, כאבי בלעם, הוא מציתן סדרתי. לא תפס, וחבל.

צ"א

הרביעייה

דוד טרבאי

עם עובד, תש"ף | 320 עמ'

ספרו של דוד טרבאי, שעלה ארצה בנערותו מהונגריה לאחר נפילת מסך הברזל, נחוה כרומאן מתורגם. לא בשל סגנונו, שהינו עברי טבעי, אלא משום שאין מורגש בו כי נכתב בישראל. לא בבחירת המילים, לא באיזו נקודת מבט יהודית מיוחדת או רגישות היסטורית יהודית. אין בכך כל רע. סיפור על החיים בגרורה של ברית המועצות, על האימה היומיומית הכרוכה בכך, על עיצובם של חיי הפרט והקבוצה ואפילו האמנות בידי המציאות הפוליטית, על העוצמה המוסרית של האסתטיקה, המוזיקה הקלאסית במקרה זה – סיפור כזה, כשהוא עשוי היטב, הוא בוודאי מוצדק ואף נחוץ, ואפשר וראוי לכתוב בישראל ובעברית סיפור שאינו עוסק בנו עצמנו. יציאה של הספרות המקומית מעזרה היא ברכה לה, על אחת כמה וכמה כאשר נרתם לשם כך ניסיון אישי של מי שגדל בעולם הקומוניסטי והמשיך וגדל על ברכי זיכרונות הוריו משם.

רביעיית מיתרים קלאסית – כינור ראשון וכינור שני, ויולה וצ'לו – היא הרכב תובעני במיוחד מבחינת הדינמיקה שבין יחיד לקבוצה. קולו של כל יחיד נשמע מאוד

של שעות השידור העברי ברדיו הממשלתי 'קול ירושלים', אביו של קול ישראל. התמרון של האיש בין שלל משימותיו מפתיע, מה עוד שעליהם נוסף עיסוק בתרגום ספרותי, ועם הזמן גם צלילה, בשעות פנאי, לאיסוף מילים לשם כתיבת מילונים.

ואכן, התקופה הבאה בחייו, העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל, התאפיינה בצאתם לאור של מילוניו המצליחים: המילונים העברי-אנגלי והיפוכו, ואף מילון עברי-עברי גדול המתואר בספר כאנציקלופדיה תמציתית ולא רק מילון, וכן אוצר פתגמים ומילון לועזי-עברי. בכל אלה עסק בשעות שלאחר עבודתו הנמרצת של ימי המדינה – אחראי על פרסומים ממשלתיים, ובעיקר עורך השנתון הממשלתי שהיה מעין ידיעון רשמי, וכן חבר ועדת השמות הממלכתית. במקביל שלח ידו בכתיבה אנונימית בחלקה בעיתונות.

מן העמדות הללו, קל היה לו יחסית ללשונאים אחרים להשפיע על התפתחות העברית. הוא, למשל, אשר הציע – לא ברור אם יחיד וראשון – להשתמש בסימן הגרש כדי לציין עיצורים לועזיים שאינם קיימים בעברית כגון ג', ז', צ' ואף, לו היה הדבר תלוי בו, ו' (צליל דבליו אנגלי) ועוד. מתוך יותר מאלף מילים וביטויים שחידש, כלומר המציא, נקלטו בשפה על פי מחקרה של המחברת כ-300, וזה הישג לא רע. המילה 'דובר' למשל, כשם מקצוע, היא משלו, וגם 'מסוף', 'סחית' ו'מחזור'. רעיון נחמד שניסה להנחיל במילוניו, בחצי הומור, היה לאמץ נוהג הרווח בשפות אחרות ולהפוך שמות פרטיים נדירים מהמקרא למילים כלליות. ידלף (בראשית כב, כב) הוא מדלף מושבע,

הרומאן הוא נפילת מתח. אנו פוגשים בו את נערי הרביעייה בזמננו, כשלושים וחמש שנה אחרי האירועים, כאשר היא נפגשת שוב לצורך התפרקות. בהיעדר חסותו המאיימת של המשטר הטוטליטרי מגייס המחבר צרות אנושיות פשוטות כמחלות, הזדקנות ומשברי משפחה. קווי האופי של הדמויות נמתחים כאן מנעוריהם אל העתיד, אל עומק בגרותם בעולם החופשי. ההתפתחות מסקרנת, אבל בלי המשטר הקומוניסטי זה סיפור די רגיל, בלי הדרמות וההפתעות שהורגלנו בהן. החופש משעמם. אולי משום כך מתגייס כאן המחבר, כשפוקעת סבלנותו, להצגת השלטון הנוכחי בהונגריה כירושו הרוחני הנלעג של המשטר המרושע ההוא: ממשל אורבאן כאילו נושא עיניו אל הימים ההם ואל רוסיה של היום; הצגה שבעצמה היא נלעגת מעט, וניכר בה המאמץ לרצות איזה תו תקינות פוליטי עכשווי.

צ"א

חמור

סמי ברדוגו

הספריה החדשה, 2019 |

264 עמ'

"חמור" הוא מאורע לא שכיח בספרות העברית, כתב מנחם פרי בכריכה האחורית של הרומאן, ובכך ודאי שצדק. התיאור הזה מתייחס בעיקר לשפה, לעברית העשירה והמפתיעה המבקשת, כביכול, לתאר את שאינו ניתן לתיאור; מצבים ורגעים ושברי תחושות שאדם מתקשה לראות בעצמו והספרות לרוב מתייאשת מללכוד. ומפתה לומר, לנוכח הספר, שייאוושה מוצדק. הרומן

וקובע מאוד, לכל אחד תפקיד שרק הוא מנגן, ועם זה התיאום תובע דריכות עילאית. יש נגן מוביל אבל אין מנצח. עובדה זו כבר התבטאה בספרות, ביצירות כגון 'רביעיית רוזנדרף' של נתן שחם. כאן, אצל טרבאי, מנוצל הדבר היטב בהקשר החוץ-מוזיקלי, ההיסטורי-פוליטי.

הרביעייה נולדת מתוך אירוע במחנה קיץ למחוננים במדינה הקומוניסטית. אחד מחבריה, היוזם, הוא בנו של עריק, מוזיקאי הונגרי שברח לארה"ב. האחרים הם בתו של בכיר ממשל; בן לבעלי אחוזה שנושלו עם המהפכה; ובנם של שני בוהמינים נרדפים. קורותיה של הרביעייה בשנות השמונים מושפעות עד מאוד מהמציאות הפוליטית, ומיטיבות לשקף אותה. התפר העלילתי ההופך את הולדתה של הרביעייה במחנה הקיץ לפתרונו של משבר פוליטי בינלאומי קצת מלאכותי; אך בהמשך החיבור הספרותי בין מוזיקה, ביון, תככים והיסטוריה עולה על דרך המלך – כשבתו של בכיר הממשל מגויסת בידי המשטרה החשאית לריגול נגדו, וכשהרביעייה עורקת למערב, ובעוד שלל אירועים ואפיזודות הממחישים את המחנק שגוזרים החיים במשטר סוציאליסטי מעושה.

כישורו של טרבאי ניכר ביכולתו ליצור מתח לטווח קצר, ובהצלחתו לפנות את עמדת המספר, המקדם את העלילה, לדמויות עצמן ובפרט לדיאלוגים ביניהן. אך חשובה אף מכך היא הצלחתו לתזמר, להלחין אפילו, באורח מושך לב, את המציאות הנפשית בעולם של חשדות, של אין-מוצא, ושל חיים ציבוריים בשקף מוסכם.

מבחינה זו, חלקו השלישי והאחרון של

מרצד במרחבי קיום שנראה שאין סתמי ממנו. אין זה מקרה שרומאן כמו 'חמור' אינו שכיח: הוא קשה מאד לקריאה, ולעתים קרובות מייגע ובלתי מובן. ניסיונותיו של הסופר להביע את שחומק מן השפה מותירים את הקורא מבולבל ומותש, גם אם הוא מתענג לרגעים על תיאורים מבריקים.

י"ש

גם אינו שכיח בישראליות העמוקה שלו, המתבלטת בדמויותיו הלקוחות מן השוליים, ובמקום הנרחב המוקדש בו להוויית-החיים הישראלית של הדרום האשקלוני והצפון הקריית-ימי.

מה מבקש 'חמור' לספר, קשה לדעת; אך ניכרת בו הדקדקנות הרבה של מחבר אומן, בעל הבחנה דקה שבדקות, המוצאת עושר